RINOLALIYASI BO‘LGAN BOLALARDA HARFLARNI BO‘G‘IN VA SO‘ZLAR TARKIBIDA MUSTAHKAMLASH ORQALI FONEMATIK IDROK VA NUTQIY KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH

Safarova Gulmira Abdurashidovna-
gulmirasafarova6484@gmail.com
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti
Maxsus pedagogika, defektologiya
(logopediya) yo’nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada rinolaliyasi bo‘lgan bolalarda harflarni bo‘g‘in va so‘zlar tarkibida mustahkamlash orqali fonematik idrokni shakllantirish va nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishning korreksion-pedagogik jihatlari yoritilgan. Rinolaliya nutq apparatining anatomik va funksional xususiyatlari bilan bog‘liq holda nutq tovushlarining talaffuzi, ovoz tembri, nutqning ravonligi hamda ayrim hollarda fonematik idrok va savod o‘rganish jarayoniga ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan nutq buzilishlaridan biridir. Mazkur holat bolalarda tovushlarni farqlash, tovush va harf o‘rtasidagi munosabatni anglash, harflarni bo‘g‘inlarga birlashtirish, so‘zlarni to‘g‘ri o‘qish hamda nutqiy faoliyatda ulardan maqsadli foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratishni talab etadi. Maqolada rinolaliyasi bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan logopedik mashg‘ulotlarda harflarni alohida o‘rgatishdan bo‘g‘in va so‘zlar tarkibida mustahkamlashga izchil o‘tishning ahamiyati asoslab beriladi. Shuningdek, tovush-harf munosabatlarini shakllantirish, fonematik idrokni rivojlantirish, tovushlarni eshitib farqlash, bo‘g‘inlarni birlashtirish, so‘zlarni tahlil qilish va o‘qish ko‘nikmalarini takomillashtirishga qaratilgan metodik yondashuvlar ko‘rib chiqiladi. Ko‘rgazmali materiallar, predmetli rasmlar, didaktik o‘yinlar, bo‘g‘in jadvallari, tovush-harf kartochkalari hamda bosqichma-bosqich urakkablashtiriladigan topshiriqlardan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. Shu bilan birga, logopedik ishlarni bolaning individual nutqiy imkoniyatlari, yosh xususiyatlari, talaffuz holati va savod o‘rganishga tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda tashkil etish zarurligi ta’kidlanadi. Harflarni bo‘g‘in va so‘zlar tarkibida muntazam mustahkamlash orqali bolalarning fonematik tahlil va sintez qilish, o‘qish, lug‘at boyligini kengaytirish hamda mustaqil nutqiy faoliyatda ishtirok etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga sharoit yaratish mumkin. Mazkur yondashuv rinolaliyasi bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-logopedik ishlarning samaradorligini oshirishga yo‘naltirilgan metodik tavsiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются коррекционно-педагогические аспекты формирования фонематического восприятия и развития

речевых навыков у детей с ринолалией посредством закрепления букв в составе слогов и слов. Ринолалия является нарушением речи, связанным с анатомическими и функциональными особенностями речевого аппарата, которое может оказывать влияние на произношение звуков речи, тембр голоса, плавность речи, а в некоторых случаях — на фонематическое восприятие и процесс обучения грамоте. Данное состояние требует особого внимания к развитию у детей навыков различения звуков, понимания взаимосвязи между звуком и буквой, объединения букв в слоги, правильного чтения слов и целенаправленного использования языковых средств в речевой деятельности. В статье обосновывается значимость последовательного перехода от изучения отдельных букв к их закреплению в составе слогов и слов в процессе логопедических занятий с детьми с ринолалией. Кроме того, рассматриваются методические подходы, направленные на формирование звукобуквенных связей, развитие фонематического восприятия, слухового различения звуков, объединения слогов, анализа слов и совершенствования навыков чтения. Освещаются возможности использования наглядных материалов, предметных картинок, дидактических игр, слоговых таблиц, карточек со звуками и буквами, а также заданий, постепенно усложняющихся с учётом индивидуальных возможностей ребёнка. Вместе с тем подчёркивается необходимость организации логопедической работы с учётом индивидуальных речевых возможностей детей, их возрастных особенностей, состояния звукопроизношения и уровня готовности к обучению грамоте. Систематическое закрепление букв в составе слогов и слов создаёт условия для развития у детей навыков фонематического анализа и синтеза, чтения, обогащения словарного запаса и участия в самостоятельной речевой деятельности. Данный подход имеет важное значение для разработки методических рекомендаций, направленных на повышение эффективности коррекционно-логопедической работы с детьми с ринолалией.

Annotation: This article examines the corrective and pedagogical aspects of developing phonemic perception and speech skills in children with rhinolalia through the consolidation of letters within syllables and words. Rhinolalia is a speech disorder associated with anatomical and functional characteristics of the speech apparatus. It may affect speech sound production, voice quality, speech fluency and, in some cases, phonemic perception and the process of learning to read and write. This condition requires particular attention to the development of children's ability to distinguish speech sounds, understand the relationship between sounds and letters, combine letters into syllables, read words correctly and use linguistic resources purposefully in speech activities. The article substantiates the importance of a gradual transition from teaching individual letters to consolidating them within syllables and words during speech

therapy sessions for children with rhinolalia. It also examines methodological approaches aimed at establishing sound–letter correspondences, developing phonemic perception, improving auditory sound discrimination, combining syllables, analyzing words and enhancing reading skills. Particular attention is given to the use of visual materials, object pictures, didactic games, syllable charts, sound and letter cards, and tasks that gradually increase in complexity according to each child's individual abilities. Furthermore, the article emphasizes the importance of organizing speech therapy interventions in accordance with children's individual speech abilities, age-related characteristics, speech sound production abilities and readiness for literacy instruction. Systematic practice in recognizing and consolidating letters within syllables and words creates opportunities to develop phonemic analysis and synthesis, reading skills, vocabulary enrichment and independent speech activity. This approach is important for developing methodological recommendations aimed at improving the effectiveness of corrective speech therapy for children with rhinolalia.

Kalit so‘zlar: rinolaliya, logopedik korreksiya, fonematik idrok, tovush-harf munosabati, bo‘g‘in, so‘z, nutqiy ko‘nikmalar, savodga o‘rgatish, fonematik tahlil, fonematik sintez, korreksion-pedagogik faoliyat, didaktik o‘yinlar.

Ключевые слова: ринолалия, логопедическая коррекция, фонематическое восприятие, звукобуквенные связи, слог, слово, речевые навыки, обучение грамоте, фонематический анализ, фонематический синтез, коррекционно-педагогическая деятельность, дидактические игры.

Keywords: rhinolalia, speech therapy intervention, phonemic perception, sound–letter correspondence, syllable, word, speech skills, literacy instruction, phonemic analysis, phonemic synthesis, corrective and pedagogical activity, didactic games.

Bugungi kunda alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning nutqiy imkoniyatlarini kengaytirish hamda ta’lim jarayoniga samarali jalb etish korreksion pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, nutqida turli xil buzilishlar kuzatiladigan bolalarda tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, fonematik idrokni shakllantirish, lug‘at boyligini oshirish va savod o‘rganishga tayyorgarlik ko‘nikmalarini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonda logopedik ta’sirning izchil tashkil etilishi, bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish hamda zamonaviy korreksion-metodik yondashuvlardan foydalanish muhim pedagogik vazifalardan biridir. Rinolaliya nutq apparatining anatomik va funksional xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lgan murakkab nutq buzilishlaridan biri bo‘lib, u, avvalo, nutq tovushlarining talaffuzi va ovozning rezonans xususiyatlarida namoyon bo‘ladi. Rinolaliyasi bo‘lgan bolalarda nutq tovushlarini to‘g‘ri hosil qilish, ularni bir-biridan farqlash va nutq jarayonida to‘g‘ri qo‘llash bilan bog‘liq qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin. Ayrim hollarda bu

xususiyatlar bolaning fonematik idroki, tovush-harf munosabatlarini o‘zlashtirishi va savodga o‘rganish jarayoniga ham ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli bunday bolalar bilan olib boriladigan logopedik mashg‘ulotlarda nafaqat tovush talaffuzini korreksiya qilish, balki tovushlarni farqlash, harflarni tanish, bo‘g‘in tuzish va so‘zlarni o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham e’tibor qaratish zarur.

Fonematik idrok bolaning nutq tovushlarini eshitish orqali farqlashi, ularning o‘ziga xos xususiyatlarini anglab yetishi hamda so‘z tarkibidagi tovushlarni ajrata olishini ta’minlovchi muhim psixolingvistik jarayondir. Fonematik idrokning rivojlanishi tovush-harf munosabatlarini o‘zlashtirish, bo‘g‘inlarni birlashtirish, so‘zlarni tahlil qilish va o‘qish malakalarini shakllantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Harflarni alohida tanishning o‘zi yetarli bo‘lmay, ularni bo‘g‘in va so‘zlar tarkibida qo‘llash orqali mustahkamlash bolalarning o‘zlashtirgan bilimlarini amaliy faoliyatda qo‘llash imkoniyatlarini kengaytiradi. Rinolaliyasi bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-logopedik ishlar tizimli, izchil va individual yondashuv asosida tashkil etilishi lozim. Bunda harflarni o‘rgatishdan boshlab, ularni bo‘g‘inlarga birlashtirish, so‘zlar tarkibida mustahkamlash, tovush-harf tahlilini amalga oshirish hamda o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishgacha bo‘lgan bosqichlarning o‘zaro uzviyligi ta’minlanishi kerak. Mashg‘ulotlarda ko‘rgazmali vositalar, predmetli rasmlar, tovush-harf kartochkalari, bo‘g‘in jadvallari va didaktik o‘yinlardan foydalanish bolalarning mashg‘ulotga bo‘lgan qiziqishini oshirishga hamda o‘quv materialini yaxshiroq o‘zlashtirishiga yordam berishi mumkin. Mazkur mavzuning dolzarbligi rinolaliyasi bo‘lgan bolalarda harflarni bo‘g‘in va so‘zlar tarkibida mustahkamlash orqali fonematik idrokni rivojlantirish, tovush-harf munosabatlarini anglash va nutqiy ko‘nikmalarni takomillashtirishga yo‘naltirilgan samarali metodik yondashuvlarni belgilash zarurati bilan izohlanadi.

Ushbu yo‘nalishda tashkil etiladigan logopedik mashg‘ulotlar bolalarning tovushlarni farqlash, bo‘g‘in va so‘zlarni o‘qish, lug‘at boyligini kengaytirish hamda nutqiy faoliyatda mustaqillikni rivojlantirishga qaratilishi lozim. Shu nuqtayi nazardan, rinolaliyasi bo‘lgan bolalarda harflarni bo‘g‘in va so‘zlar tarkibida mustahkamlash orqali fonematik idrok va nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish masalasi korreksion pedagogika va logopediya sohasida muhim metodik ahamiyatga ega. Mazkur jarayonni ilmiy-metodik jihatdan asoslash hamda mashg‘ulotlarni bolaning individual rivojlanish xususiyatlariga muvofiq tashkil etish logopedik yordam samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Rinolaliyasi bo‘lgan bolalarda fonematik idrok va nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish murakkab, izchil va maqsadga yo‘naltirilgan korreksion-logopedik jarayon hisoblanadi. Mazkur jarayonda bolaning anatomik va funksional xususiyatlari, nutq tovushlarini talaffuz qilish holati, eshitish imkoniyatlari, fonematik idroki, lug‘at boyligi hamda savod o‘rganishga tayyorgarlik darajasi hisobga olinishi lozim.

Rinolaliya, avvalo, nutq tovushlarining talaffuzi va ovoz rezonansining buzilishi bilan tavsiflanadi. Ayrim bolalarda nutqiy qiyinchiliklar bilan bir qatorda tovush-harf munosabatlarini o‘zlashtirish va o‘qish malakalarini shakllantirishda ham qo‘shimcha yordamga ehtiyoj kuzatilishi mumkin. Shu sababli korreksion ishlar bolaning individual ehtiyojlariga muvofiq tashkil etilishi muhimdir. Harflarni bo‘g‘in va so‘zlar tarkibida mustahkamlash jarayoni alohida harflarni tanish va eslab qolishdan boshlanib, ularni tovushlar bilan bog‘lash, bo‘g‘inlar hosil qilish, so‘z tarkibida qo‘llash va o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishgacha bo‘lgan bosqichlarni qamrab oladi. Bunda harfning grafik ko‘rinishini tanish, unga mos tovushni anglash, tovushning so‘zdagi o‘rnini aniqlash va o‘rganilgan harfni turli so‘zlarda topish kabi topshiriqlar muhim o‘rin tutadi. Ushbu faoliyat bolaning o‘rganilgan materialni turli nutqiy vaziyatlarda qo‘llashiga, tovush-harf munosabatlarini yaxshiroq anglashiga va o‘qish malakalarini izchil rivojlantirishiga yordam beradi.

Fonematik idrok nutq tovushlarini bir-biridan farqlash, ularning ma’no ajratishdagi vazifasini anglash va so‘z tarkibidagi tovushlarni aniqlash qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu qobiliyatning rivojlanishi og‘zaki nutqni tushunish, tovush-harf munosabatlarini o‘zlashtirish hamda savod o‘rganish jarayoni bilan chambarchas bog‘liq. Rinolaliyasi bo‘lgan bolalarda fonematik idrok holati individual ravishda baholanishi kerak, chunki rinolaliya mavjudligining o‘zi har bir bolada fonematik idrok buzilganligini anglatmaydi. Logopedik mashg‘ulotlarning dastlabki bosqichida bolaning tovushlarni eshitib farqlashi, bir xil va turli tovushlarni aniqlashi, tovushning so‘z boshida, o‘rtasida yoki oxirida kelishini belgilashi kabi ko‘nikmalari tekshiriladi. Masalan, logoped bola oldiga bir nechta predmetli rasmlarni qo‘yib, muayyan tovush bilan boshlanadigan rasmni tanlashni taklif qilishi mumkin. Keyingi bosqichda bola berilgan tovush ishtirok etgan so‘zlarni aniqlaydi, ularni boshqa so‘zlardan farqlaydi va tovushning so‘z tarkibidagi o‘rnini belgilaydi. Bunday topshiriqlarni bajarishda ko‘rgazmalilik, takrorlash, faoliyat turlarini almashtirib borish va vazifalarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish muhim hisoblanadi. Dastlab bola ikki yoki uchta rasm orasidan keraklisini tanlashi, keyinchalik esa bir nechta so‘z ichidan kerakli tovush ishtirok etganlarini mustaqil ajratishi mumkin. Agar bola topshiriqni bajarishda qiynalsa, logoped namunani ko‘rsatishi, og‘zaki ko‘rsatmani soddalashtirishi yoki qo‘shimcha vizual tayanchlardan foydalanishi lozim.

Harflarni bo‘g‘in tarkibida mustahkamlash savodga o‘rgatish jarayonining muhim bosqichlaridan biridir. Alohida harfni tanish bolaning uni o‘qish jarayonida to‘g‘ri qo‘llay olishini har doim ham ta’minlamaydi. Shu sababli o‘rganilgan harflarni unli va undosh tovushlar bilan birlashtirib, bo‘g‘inlar tarkibida o‘qish va tanish mashqlarini tashkil etish maqsadga muvofiq. Masalan, bola «M» va «A» harflarini o‘zlashtirganidan so‘ng, ushbu harflar yordamida «MA» bo‘g‘inini hosil qilish va o‘qish topshirig‘ini bajarishi mumkin. Keyinchalik «MO», «MU», «MI» kabi

bo‘g‘inlar bilan ishlash orqali o‘rganilgan harfning turli birikmalarda qo‘llanishi mustahkamlanadi. Bunda bolaning harflarni shunchaki yoddan aytishi emas, balki ularni tanishi, tegishli tovushlar bilan bog‘lashi va bo‘g‘inni yaxlit holda o‘qishi muhimdir. Bo‘g‘inlar bilan ishlash jarayonida harf kartochkalari, magnitli harflar, bo‘g‘in jadvallari va rangli ko‘rgazmali materiallardan foydalanish mumkin.

Masalan, logoped bolaga alohida harflar yozilgan kartochkalarni beradi va ulardan muayyan bo‘g‘inni tuzishni so‘raydi. Bola bo‘g‘inni tuzgach, uni o‘qiydi va shu bo‘g‘in qatnashgan so‘zni topadi. Bu usul harflarni tanish, ularni birlashtirish va o‘qish jarayonini o‘zaro bog‘liq holda tashkil etishga yordam beradi.

Topshiriqlarni bajarishda bolaning tayyorgarlik darajasi hisobga olinishi zarur. Agar bola harflarni mustaqil birlashtirishda qiynalsa, dastlab logoped namuna ko‘rsatadi, so‘ngra bolaning yordami bilan bo‘g‘in tuzadi va keyingi bosqichda mustaqil bajarishga o‘tkazadi. Shu tariqa topshiriqlar murakkabligi asta-sekin oshirib boriladi.

Harflarni so‘zlar tarkibida mustahkamlash o‘rganilgan bilimlarni amaliy nutqiy faoliyat bilan bog‘lash imkonini beradi. Ushbu bosqichda bola berilgan harfni so‘z ichidan topish, uning so‘z boshida, o‘rtasida yoki oxirida kelishini aniqlash, so‘zlarni bo‘g‘inlarga ajratish va o‘qilgan so‘zning ma’nosini tushunish kabi vazifalarni bajaradi. Mashg‘ulotlarda bolaga predmetli rasmlar va tegishli so‘zlar yozilgan kartochkalar taqdim etilishi mumkin. Masalan, «olma», «anor», «asal» kabi so‘zlar orqali «A» harfini tanish va uning so‘z boshidagi o‘rnini aniqlash mashqi tashkil etiladi. Keyingi topshiriqda esa «kitob», «kapalak» yoki «maktab» kabi so‘zlar yordamida muayyan harfning so‘z tarkibidagi o‘rni aniqlanadi. Tanlanadigan so‘zlar bolaning yoshiga, lug‘at boyligiga va o‘rganilayotgan harfga mos bo‘lishi kerak. So‘z tarkibida harflarni mustahkamlashda quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin: berilgan harf ishtirok etgan rasmlarni tanlash, so‘zlar ichidan kerakli harfni topish, tushirib qoldirilgan harfni to‘ldirish, harflardan so‘z tuzish, so‘zlarni bo‘g‘inlarga ajratish va rasmga mos yozuvni tanlash. Ushbu topshiriqlar bolaning ko‘rish orqali tanish, eshitish orqali farqlash, tahlil qilish va o‘qish ko‘nikmalarini o‘zaro uyg‘unlashtirishga qaratiladi. Shu bilan birga, harfni so‘z tarkibida topish va tovushni og‘zaki nutqda to‘g‘ri talaffuz qilish bir xil jarayon emasligini hisobga olish lozim. Rinolaliyasi bo‘lgan bola yozilgan harfni yoki so‘zni to‘g‘ri taniy olishi, biroq ayrim tovushlarni talaffuz qilishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Shuning uchun harflarni mustahkamlash mashqlari talaffuzni korreksiya qilish mashqlaridan metodik jihatdan farqlanishi, zarur hollarda esa ular o‘zaro muvofiqlashtirilishi kerak.

Rinolaliyasi bo‘lgan bolalarda fonematik idrok va nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda ko‘rgazmali, amaliy, og‘zaki va o‘yin metodlaridan foydalanish mumkin. Metod tanlashda bolaning individual imkoniyatlari, topshiriqning maqsadi va shakllantirilayotgan ko‘nikmaning xususiyatlari hisobga olinadi. Ko‘rgazmali

metodlar doirasida harf kartochkalari, predmetli rasmlar, bo‘g‘in jadvallari va harflar yozilgan magnitli vositalar qo‘llanadi. Ular bolaning diqqatini kerakli belgiga yo‘naltirish, harflarning grafik shaklini eslab qolish va o‘rganilgan materialni taqqoslash imkonini beradi. Amaliy metodlar orqali bola harflarni saralaydi, bo‘g‘inlar tuzadi, so‘zlarni mos rasmlar bilan birlashtiradi, harflarni ketma-ketlikda joylashtiradi va o‘qilgan so‘zlarni tegishli predmetlar bilan bog‘laydi. Bunday faoliyat bolaning topshiriqda bevosita ishtirok etishiga va bilimlarni amaliy ravishda mustahkamlashiga yordam beradi. Didaktik o‘yinlar ham logopedik mashg‘ulotlarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Masalan, «Kerakli harfni top», «Bo‘g‘inni tuz», «So‘z ichidan harfni izla», «Rasmga mos so‘zni tanla» va «Yo‘qolgan harfni top» kabi o‘yinlardan foydalanish mumkin. Ushbu o‘yinlar orqali o‘rganilgan harflarni takrorlash, bo‘g‘inlarni o‘qish, so‘zlarni tanish va bolaning mashg‘ulotdagi faolligini qo‘llab-quvvatlash ko‘zda tutiladi.

Og‘zaki metodlar tushuntirish, savol-javob, namuna asosida bajarish va bolaning javoblarini aniqlashtirishni o‘z ichiga oladi.

Logoped topshiriqni qisqa va tushunarli shaklda bayon etishi, zarur hollarda uni ko‘rsatib berishi hamda bolaning mustaqil bajarishiga imkon yaratishi kerak. Bolaning har bir muvaffaqiyatli harakati rag‘batlantirilishi, xatolar esa tushunarli ko‘rsatmalar orqali tuzatilishi maqsadga muvofiq. Rinolaliyasi bo‘lgan bolalarda harflarni bo‘g‘in va so‘zlar tarkibida mustahkamlashga qaratilgan ishlarni shartli ravishda bir necha bosqichda tashkil etish mumkin. Birinchi bosqichda bolaning boshlang‘ich ko‘nikmalari aniqlanadi. Bunda u harflarni taniy olishi, tovushlarni eshitib farqlashi, sodda bo‘g‘inlarni o‘qishi, so‘zlarni tushunishi va topshiriqlarni bajarish imkoniyatlari baholanadi. Olingan ma’lumotlar asosida individual korreksion vazifalar belgilanadi. Ikkinchi bosqichda o‘rganilgan harflar mustahkamlanadi va tovush-harf munosabatlarini anglashga qaratilgan topshiriqlar bajariladi. Bola harfni tanish, uni boshqa harflardan farqlash, tegishli tovush bilan bog‘lash va harf ishtirok etgan sodda bo‘g‘inlarni aniqlashga o‘rgatiladi. Uchinchi bosqichda harflarni bo‘g‘inlar tarkibida qo‘llash va bo‘g‘inlarni o‘qish ko‘nikmalari rivojlantiriladi. Bola harflardan bo‘g‘in tuzadi, bo‘g‘inlarni o‘qiydi, o‘xshash va farqli bo‘g‘inlarni taqqoslaydi hamda ularni vizual materiallar yordamida mustahkamlaydi.

To‘rtinchi bosqichda harflar va bo‘g‘inlar so‘zlar tarkibida mustahkamlanadi. Bola berilgan harfni so‘z ichidan topadi, so‘zlarni bo‘g‘inlarga ajratadi, rasmlarga mos so‘zlarni tanlaydi va o‘qilgan so‘zlarning ma’nosini tushuntirishga harakat qiladi. Bu bosqichda topshiriqlar bolaning o‘zlashtirish darajasiga muvofiq murakkablashtiriladi. Yakuniy bosqichda o‘zlashtirilgan ko‘nikmalar turli topshiriqlar va nutqiy vaziyatlarda qo‘llanadi. Bola ilgari o‘rgangan harflarni yangi so‘zlar tarkibida taniydi, sodda so‘zlarni o‘qiydi va o‘rganilgan materialni mustaqil ravishda qo‘llashga harakat qiladi. Natijalar dastlabki baholash ko‘rsatkichlari bilan taqqoslanib, keyingi korreksion ishlar

yo‘nalishi belgilanadi. Mazkur bosqichlar qat’iy va barcha bolalar uchun bir xil ketma-ketlikni anglatmaydi. Ularning davomiyligi va mazmuni bolaning yoshi, savod o‘rganishga tayyorgarligi, nutqiy rivojlanish darajasi va individual ehtiyojlariga qarab belgilanadi.

Rinolaliyasi bo‘lgan bolalar bilan ishlashda individual yondashuv alohida ahamiyatga ega. Chunki rinolaliyaning shakli, nutq tovushlarining talaffuz holati, ovoz rezonansi, eshitish imkoniyatlari va til ko‘nikmalari har bir bolada turlicha bo‘lishi mumkin. Shu sababli bir xil topshiriq barcha bolalarda bir xil natijani bermasligi mumkin. Logoped mashg‘ulotlar davomida bolaning topshiriqni mustaqil bajarish darajasini, harflarni tanish aniqligini, bo‘g‘inlarni o‘qish tezligi va to‘g‘riligini, so‘zlarni tushunishini hamda fonematik topshiriqlarni bajarish qobiliyatini muntazam kuzatib borishi lozim. Zaruratga ko‘ra, topshiriqlar hajmi kamaytiriladi, qo‘shimcha ko‘rgazmali tayanchlar beriladi yoki murakkab vazifalar kichik bosqichlarga ajratiladi.

Shuningdek, korreksion-logopedik ishlarning izchilligini ta’minlashda pedagoglar va ota-onalar hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Uy sharoitida qisqa muddatli va muntazam mashqlarni bajarish, o‘rganilgan harflarni kundalik predmetlar nomidan topish, sodda bo‘g‘in va so‘zlarni birgalikda o‘qish mashg‘ulotlarda o‘zlashtirilgan ko‘nikmalarni mustahkamlashga yordam berishi mumkin. Bunda bolaga ortiqcha bosim o‘tkazmaslik, uning individual imkoniyatlarini hisobga olish va muvaffaqiyatlarini rag‘batlantirish zarur.

Korreksion ish samaradorligini baholashda faqat o‘rganilgan harflar soniga tayanish yetarli emas. Harflarni turli vaziyatlarda taniy olish, tovush-harf munosabatlarini anglash, bo‘g‘inlarni birlashtirish, so‘zlarni to‘g‘ri o‘qish, so‘z ma’nosini tushunish va topshiriqlarni mustaqil bajarish kabi ko‘rsatkichlar ham hisobga olinishi kerak.

Shu tarzda olib boriladigan tizimli ish bolalarning savod o‘rganish jarayonini qo‘llab-quvvatlashga va nutqiy imkoniyatlarini rivojlantirishga yo‘naltiriladi.

Umuman olganda, rinolaliyasi bo‘lgan bolalarda harflarni bo‘g‘in va so‘zlar tarkibida mustahkamlash fonematik idrok, tovush-harf munosabatlari va o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim metodik yo‘nalishdir. Mazkur jarayonni bolaning individual xususiyatlariga muvofiq tashkil etish, ko‘rgazmali va amaliy topshiriqlardan maqsadli foydalanish hamda o‘zlashtirish natijalarini muntazam kuzatib borish korreksion-logopedik ishlarning izchilligini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Левина Р. Е. Основы теории и практики логопедии. — Москва: Просвещение, 1968.

2. Волкова Л. С. (ред.). Логопедия: учебник для студентов дефектологических факультетов педагогических высших учебных заведений. — Москва: ВЛАДОС.

3. Stackhouse J., Wells B. Children’s Speech and Literacy Difficulties: A Psycholinguistic Framework. — London: Whurr Publishers, 1997.

4. Po‘latova P. M. Maxsus pedagogika. — Toshkent.

5. Ayupova M. Yu. Logopediya. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.